Uluslararası Perspektiften

Özel Arşivler

Editörler : Korcan DOĞAN - Hakan ANAMERİÇ

Ankara Üniversitesi Yayınları

ISBN: 978-605-136-369-1

1.Baskı (E-Kitap), Mayıs 2018

Uluslararası Perspektiften Özel Arşivler

Editörler: Korcan Doğan - Hakan Anameriç

Redaksiyon: Ayşın Alptekinoğlu

Kapak Tasarımı: Ömer Naci Şahinci

Uluslararası Perspektiften Özel Arşivler/Editörler: Korcan Doğan, Hakan Anameriç. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2018.

iii, 117 sayfa; şekil, tablo, resim.

ISBN: 978-605-136-369-1

1. Arşivcilik - Özel Arşivler - ABD'de Özel Arşivler - İngiltere'de özel Arşivler - Kanada'da Özel Arşivler - Estonya'da Özel Arşivler - İspanya'da Özel Arşivler - Avustralya'da Özel Arşivler - Danimarka'da Özel Arşivler **2.** Arşiv Türleri **3.** Özel Arşiv Malzemesi

I. Doğan, Korcan **II.** Anameriç, Hakan

Kitapta yer alan bölümlerin içerik sorumluluğu yazara(larına) aittir.

ÖNSÖZ

(I)

İÇİNDEKİLER

(II)

Bir Bursalının Evrak-ı Metrukesinden Şehir Tarihine Bakış

Hakan Anameriç

(1-12)

İspanya'da Özel Arşivlerin İncelenmesi ve Türkiye'deki Özel Arşivler İçin Öneriler

Muhammet Ünal Arvas

(13-24)

Amerika Birleşik Devletleri Özel Arşivleri

Nurdan Atalan Çayırezmez

(25-44)

Birleşik Krallık ve Özel Arşivler

Korcan Doğan

(45-51)

Özel Arşivler ve Danimarka'da Özel Arşiv Uygulamaları

Tuğçe Kozan

(52-67)

Kanada Özel Arşivleri

Erkan Özdemir

(68-77)

Özel Arşivlerin Gelişimi ve Avustralya Örneği

İhsan Özkol

(78-87)

Arşivlerde Tür ve Kategorizasyon
Fatih Rukancı
(88-97)

Belçika Devlet ve Özel Arşivleri
Müslüm Yıldız
(98-107)

Estonya Özel Arşivleri
Fikret Yılmaz
(108-117)

Bir Bursalının Evrak-ı Metrukesinden Şehir Tarihine Bakış*

Hakan ANAMERİÇ**

Öz

Kültürel mirasın taşıyıcısı olan arşiv belgeleri, yerel tarih ve kültür için de önemli değere sahiptir. Hayatın belirli süreçlerine ilişkin toplanıp, korunarak aktarılmaya çalışılan özel arşiv belgeleri, ilgili dönemin gündelik yaşayışına dair dikkat çekici kimi zaman da kanıt niteliği taşıyan bilgiler içerebilmektedir. İletişim ve ulaşım olanaklarının kısıtlı olduğu dönemlerde eğitimlerini sürdürmek, iş sahibi olabilmek, olağanüstü durumlarda yaşanan sıkıntıları aşabilmek ve düzenli bir hayat kurabilmek için belgelenen "hayatı" içeren özel arşivler, yaşanılan şehrin de tarihine katkılar sunabilmektedir. Eski ile yeni veya modern arasındaki farklılık ve benzerlikleri de gösterebilmesi açısından önem verilmesi gereken bu malzemelerin, gündelik yaşamdaki aşamaları ve değişimleri belgeledikleri de göz ardı edilmemelidir. Çalışma kapsamında Bursa'nın Tirilye(a) (Zeytinbağı) beldesinde doğan emekli kamu görevlisine ait özel arşiv malzemesinden seçilen belgeler ile Bursa'nın 1915-1940 yılları arasındaki gündelik yaşantısına ait yerel tarih serencamı konu edilecektir. Söz konusu özel arşiv 2015-2017 yılları arasında arşivcilik yöntem ve tekniklerine göre tasnif edilmiş, arşiv malzemesi türlerine göre katalogları hazırlanmış ve fiziksel erişime hazır biçimde uygun koruma malzemelerine yerleştirilmiştir. Çalışmada, özel arşiv belgeleri ile özel arşiv belgelerinin yerel tarih araştırmalarındaki önemi, belgelerin kendine has özellikleriyle üretilme nedenleri arasında doğru orantı olup olmadığı ve her belgenin kültür taşıyıcısı / aktarıcısı sınıfına girip girmediği tartışılmaktadır.

Yerel kültür, kültürel mirasın önemli ve ayrıntılı bir kısmını oluşturan, kaynaklarına erişimin zor ve kısıtlı olduğu, geliştiği/geliştirildiği bölgenin gündelik yaşamına dair dikkat çekici özelliklerini ön plana çıkarabilen bir alt kültür unsurudur. Yerel kültür, temsil ettiği veya tanıttığı ilgili coğrafi bölgenin(lerin) farklılıklarını yaşamda kullanılan araç-gereç, objeler ile yansıtabildiği gibi o bölgede hayatlarını ve faaliyetlerini sürdüren özel (gerçek) ve tüzel kişilerin ilişkilerini gösteren çeşitli içerik ve özellikteki belgeler ile de aktarabilmektedir. Ancak burada son zamanlarda literatürde ciddi bir yanılgı haline dönüşen her "belge"nin bir kültür/yerel kültür taşıyıcısı olduğu çıkarımının da doğru olmadığını vurgulamakta fayda vardır.

Yerel kültür kaynaklarının aktarılmasında ve korunmasında her ne kadar -kamu kurumları- bilgi merkezleri ön planda yer alsa da ilgili yerleşim biriminde yaşamlarını sürdüren ve/veya ticari faaliyetlerde bulunan kişi ve kurumlar, topladıkları ve ürettikleri belgeler ile şehir/kent tarihine kaynaklık edebilmektedir. Ancak bu yerel tarih kaynaklarına erişim oldukça zor ve zahmetli olmakta, birçoğu söz konusu kişilerin vefatı ile dağılmakta, bölünmekte veya tamamen kaybolabilmektedir.

---

* Çalışmada kullanılan belgelerdeki isimlerin bir bölümü amaç dışı kullanımı engellemek amacıyla sansürlenmiş ve kısmen değiştirilmiştir. [y.n.]

** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü, anameric@ankara.edu.tr, hakananameric@gmail.com

Çalışmaya konu edilen tamamına yakını kişisel belgelerden oluşan özel arşiv, 1919'da Tirilye'de doğan Yüksek Ziraat Mühendisi M. H. [Meriç]'e ait, içeriği göz önüne alındığında 1910-1989 yılları arasındaki dönemi kapsayan, kendisi ve ailesine ait özel belgeler, fotoğraflar, defterler, mesleki/ resmî belgeler ve çeşitli efemeradan oluşmaktadır. Bu belgelerin 1915-1940 yılları arasındakilerin bir bölümü, Bursa'nın eğitim, kültür, sosyal yaşamına ilişkin, bir bölümü ise Yunan işgali yıllarına ait tarihi bilgiler vermektedir. Bursa'ya ilişkin bahsedilen alanlara dair verilen bilgilere 1988'de kendisi tarafından yaklaşık 30 yıllık bir hazırlık döneminden sonra kaleme alınan ailenin özgeçmişi kaynaklık etmektedir. Bu özgeçmişte, Dedeağaç - Ferecik'te[1] ikamet eden ailesinin 23 Ekim 1912'de I. Balkan Savaşı'nda Bulgarların bölgeyi işgali ve II. Balkan Savaşı'nın sarsıcı ekonomik ve sosyal buhranlarının ardından, Aralık 1913'te "muhacir" olarak Bursa'ya göç etmek zorunda kaldıkları belirtilmektedir. Bu yolculuk Enez'den karayoluyla Uzunköprü, oradan trenle İstanbul-Sirkeci, oradan vapurla Mudanya ve yine tren yoluyla Bursa güzergâhında 5 gün sürmüştür. Bursa'ya ulaşılmasının ardından vilayete başvuran aile reisi öğretmen Mustafa Tevfik Efendi, muhacirlere tanınan öncelik[2] ile Bursa merkeze 32 km. uzaklıktaki Şeç Köyü'nde öğretmenliğe başlamıştır. Bir süre sonra kendilerine Tirilye(a)/Zeytinbağı[3] nahiyesinde bir miktar zeytinlik[4], bir bağ, bahçe ve hane verilmiş, bu gayr-ı menkûl iskân ve tapu defterlerine işlenmiştir (Osmanlı Yer Adları Sözlüğü, 2016, s. 834; Yüceer, 2005, s. 265; McCarthy, 2009, s. 185).[5]

Bu bilgilerden yola çıkarak Ferecik-Dimetoka-Dedeağaç'tan muhacir olarak gelenlerin Bursa/Hüdavendigar vilayetinde iskân edildiği, iskân işlemlerinin kısa sürede tamamlanarak kendilerine hayatlarını sürdürebilecek oranda gayr-ı menkul tahsis edildiği, aralarında kamu çalışanı olanlara çok kısa bir süre içerisinde kadro ve iş tahsis edildiği açıkça görülmektedir.

Yaşanan bu zorlukların ardından, yerleştirildikleri Tirilye(a)'de hayatlarını devam ettirmeye çalışan aile, 3 Ağustos 1914'te [21 Temmuz 1330] ilan edilen seferberlik ile yine ciddi ekonomik ve psikolojik bakımdan zor bir sürece daha girmiştir. Ancak aile reisi olan Mustafa Tevfik Efendi, "muhacir" ve "öğretmen" olması nedeniyle "askerlik görevinden özel bir

---

[1] 1875-1881 yılları arası Edirne Vilayeti'ne bağlı kaza, 1881-1888 yılları arasında Edirne Vilayeti-Dedeağaç/Dimetoka'ya bağlı nahiye, 1889-1912 yılları arasında Dedeağaç'a bağlı nahiye olan günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde yer alan yerleşim bölgesidir. Bkz. *Osmanlı Yer Adları,* Haz.: Tahir Sezen, Yay. Hazl.: Murat Şener ve Salih Dutoğlu. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s. 268.

[2] Bu öncelik büyük ihtimalle, 6 Cemaziyü'l-ahir 1331 (13 Mayıs 1913) tarihinde çıkarılan İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi uyarınca yapılmıştır. Söz konusu nizamnamenin 6. maddesinde muhacir olarak kabul edilenlerin yerleştikleri yerlerde ikamet etme mecburiyetinden bahsetmektedir. Mustafa Tevfik Bey hayatının sonuna kadar Bursa vilayeti dışına çıkmamıştır.

[3] 1878-1923 yılları arasından Hüdavendigar/Bursa vilayeti, Mudanya kazasına bağlı nahiye, 1924'ten sonra Mudanya'ya bağlı nahiye.

[4] Saime Yüceer'in hazırlamış olduğu *Tanıkların Anlatılarıyla Bursa Tarihi (Sözlü Tarih Arşivi 1919-1938)* adlı çalışmada bahsi geçen döneme tanıklık eden İbrahim Özgeç, 1915-16 yıllarında Tirilye'ye geldiklerini, geldiklerinde Tirilye'de hiç Rum ahali olmadığını, 30-40 hane Balkanlardan gelen muhacirin olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kişi başı 60 zeytin ağacı verildiğini söylemektedir.

[5] Justin McCarthy *Ölüm ve Sürgün* adlı çalışmasının 185. sayfasında yer alan dipnotta, üç ayrı çalışmayı kaynak olarak aldığını ve Hüdavendigar (Bursa) vilayetinde 1912-20 yılları arasında 20.853 kişinin iskân edildiğini belirtmektedir.

tezkere[6] ile muaf tutulmuştur. I. Dünya Savaşı sonunda 26 Ekim 1919'da [26 Teşrin-i Evvel 1335] hazırlandığı anlaşılan bu tezkerede, Mustafa Tevfik Efendi'nin önceki çalışma yeri Seç Karyesi Mektebi ve şimdiki çalışma yeri Alaettin Paşa Mektebi olarak kaydedilmiş, belge Çekirge Askerlik Şubesi [Bursa] tarafından hazırlanmıştır. Bu bilginin yer aldığı özgeçmişte yer alan bir notta ailenin erkeklerinin askerlik işlemlerinin bu şube tarafından yapıldığı belirtilmiştir. Askerlikten muafiyet durumu hem İskân-ı Muhacirin Nizamnamesi hem de Dahiliye Nezareti Muhacirin İdaresi tarafından Sadaret'e gönderilen 5 Haziran 1913 [29 Cemaziyelahir 1331-23 Mayıs 1329] tarihli yazı ve Sadaret'in 12 Haziran 1913 [7 Receb 1331-30 Mayıs 1329] tarihli cevap ile ilişkilidir (Rumeli'den göç..., 1913). (Belge-1)

Belge-1

Aile reisi Mustafa Tevfik Efendi, Eylül 1916'ya kadar Seç Köyü (Karyesi)'ndeki okulda görevine devam etmiş, ardından Mudanya merkezdeki Cem Sultan İlkokulu'na atanmıştır. Yapılan araştırmada bugün bu isimle Mudanya'da bir okul bulunmadığı tespit edilmiştir. Okulun bu adla anılması, II. Mehmed'in kardeşi Cem Sultan'ın vefatından sonra naaşının gemi ile Napoli'den Mudanya'ya ve buradan da Bursa'ya getirilmesinin olduğu kuvvetle muhtemeldir. Mustafa Tevfik Efendi, 1

[6] "330 senesi 21 Temmuzunda ilan edilen seferberlik esnasında ahkâm-ı kanuniyye veya mukarrerat-ı müttehide dolayısiyle istisna veya tacil edilen mükellefine mahsus tezkere". İskân-ı Muhâcirîn Nizamnâmesi'nin 28. maddesi ve daha önce çıkarılan konuyla ilgili kanunlarda muhacirlerin hicretlerinden itibaren 6 yıl askerlikten ve 2 yıl da vergilerden muaf oldukları belirtilmektedir.

senelik görevin ardından yine kıyı beldelerinden biri olan Burgaz'a nakledilmiştir. Mudanya ve Burgaz'daki görev süresi boyunca, ailesinin iskân edildiği Tirilye'ye sık ziyaretlerde bulunmuştur. Ancak bu ziyaretler I. Dünya Savaşı'nın iç karışıklıkları nedeniyle kolay olmamıştır. Çünkü bölgede Anadolu'nun birçok yöresinde olduğu gibi savaşın yarattığı boşluktan faydalanan asker kaçaklarının oluşturduğu çeteler soygun, yağma, yaralama ve hatta cinayet gibi girişimlerde bulunmaktadır (Yüceer, 2005, s. 261).[7] Mustafa Tevfik Efendi' de arşivde yer alan notlarında bu olaylardan bahsetmekte ancak kendisinin bölgede tanınması, mesleğine gösterilen saygı ve biraz da "şans" ile bu tür olaylara rastlamadığını belirtmektedir. Bu ifadelerden hareketle her ne kadar bu bölgelerde I. Dünya Savaşı'nın sıcak çatışmaları olmasa da savaşın ister istemez sebep olduğu siyasi boşluk ve asayiş eksikliği, bölge sakinlerinin savaşın dolaylı etkilerinden zarar gördüğü ve kendilerini savunma çabasına girdiklerini göstermektedir.

Mustafa Tevfik Efendi, I. Dünya Savaşı'nın bitiminden 11 Eylül 1922'de Bursa'nın kurtuluşuna kadar, hiçbirinin aynı adla eğitimine devam etmediği şu okullarda görev yapmıştır:

Burgaz Köyü (Güzelyalı) Mektebi, 1917 -Aralık 1918

Yıldırım Sultan Mektebi (Bursa - Merkez), Aralık 1918 - Eylül 1919

Osman Gazi[8]/Alaettin Paşa Mektebi (Bursa - Merkez), Eylül 1919 - Eylül 1920

Aksu Köyü Mektebi/Hocaalizade İlkokulu[9], Eylül 1920 - 1921 (Resim-1)

Kazgani Mektebi[10], 1921 - 1923 (?)

Resim-1 Hocaalizade İlkokulu

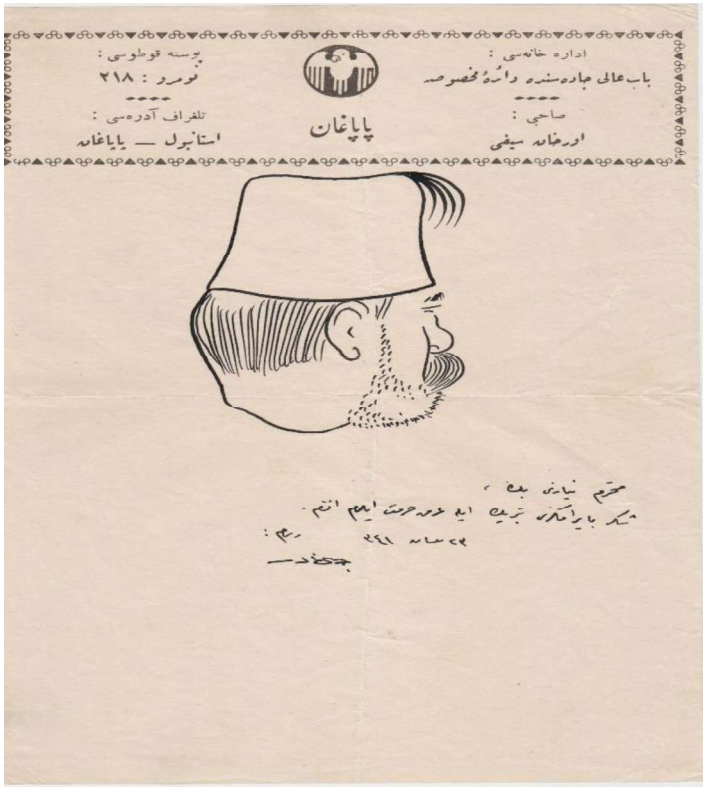
[7] Saime Yüceer'in yukarıda bahsedilen çalışmasına mülakat veren Esence (Eşkel) Köyü sakinlerinden Kazım Kavas, Türk çetelerin bu eylemlerinden bahsetmektedir.

[8] Tophane İlkokulu

[9] Günümüzde Atatürk Ortaokulu olarak eğitim - öğretimine devam etmektedir.

[10] Okul arsası sahibi Kazganî Abdüllatif Efendi Vakfı'na (Vakıf kayıtlarında mescit olduğu bilinmektedir, 4 Şaban 1311/10 Şubat 1894 tarihli vakıf kaydı) ait olduğu için okulun adı bu şekilde kullanılmış, sonra Süleyman Çelebi İlkokulu olarak, 2012'den itibaren ise Süleyman Çelebi Anadolu Lisesi olarak değiştirilmiştir.

Mustafa Tevfik Efendi'nin şehir tarihi ile ilgili ortak bir çalışma yaptığı da arşivdeki aile hikâyesinden anlaşılmaktadır. 1926-1940 yılları arasında görev yaptığı halen de aynı adla eğitim-öğretime devam eden tek okul olan Demirtaş İlkokulu'nda görevliyken, Demirtaş (Timurtaş) Paşa ile ilgili bir araştırma yapmıştır. Bunun sonucunda 2 farklı Demirtaş (Timurtaş) Paşa olduğu anlaşılmış, okula adını veren ve daha çok bilinen Demirtaş (Timurtaş) Paşa'nın şu anda Kırk Merdiven civarındaki camisinin haziresinde defnedilmiş olan Paşa olduğu kesinleştirilmiş, hatta Demirtaş (Timurtaş) Paşa'nın hayatı ile ilgili bir piyes de hazırlanarak Bursa Halk Evi'ne verilmiş ancak temsil için kabul görülmemiştir (Mehmed Süreyya, 1996, s. 1583, 1635).

Resim-2[11]

Arşiv sahibi M. H. [Meriç]'in de Bursa'daki gündelik hayatla ilgili bazı tespitleri ve bunu destekleyen özel arşiv belgeleri vardır. [M. H. Meriç]'e göre özellikle Harf Devrimi'nden sonra millet mekteplerinde Latin harfli yeni alfabe ile eğitim / kurslar başlatılmış, öğretmenler normal tedrisattan sonra akşamları 2 saat bunun için de okulda görev yaparlardı. Çıkışta dönemin sosyal yaşamının önemli mekânlarından olan kahvehaneye/kıraathaneye gidilir, burada gündelik hayat için sohbetler yapılır, daha önemlisi bilginin toplumsallaşmasında neredeyse tek seçenek olan günlük/süreli gazete ve dergilere bu mekânlarda erişilmekteydi. Bir masa üzerinde duran gazete ve dergilerin, yıpranmalarını engellemek için özenli bir şekilde el ile yapılmış kamıştan altlıklara iliştirilip mümkün olduğu kadar fazla okurun kullanması sağlanmaktaydı. Kahvehaneye/ kıraathaneye gidilirken Bursa'nın yetiştirdiği en önemli sanatçılardan biri olan ve M. H. Meriç'in de anaokulunda resim öğretmeni olan Cemal Nâdir [Güler]'in tabelacı dükkânına uğranıldığı ve Bursa'daki kamu kurumları ve dükkânlar için hazırlanmış Latin harfli renkli tabelaları merakla incelediği belirtilmektedir. Mustafa Tevfik Efendi'nin ahbabı olan Cemal Nâdir, Papağan Dergisi'nde çalışırken Şeker Bayramı için kendisine karikatürünün olduğu 23 Nisan 1925 tarihli özel bir bayram tebriği göndermiştir (Resim-2).

[11] "Muhterem Niyazi Bey'e, Şeker Bayramınızı tebrik eder, arz-ı hürmet eylerim efendim". 23 Nisan (1)341 Ressam: Cemal Nâdir

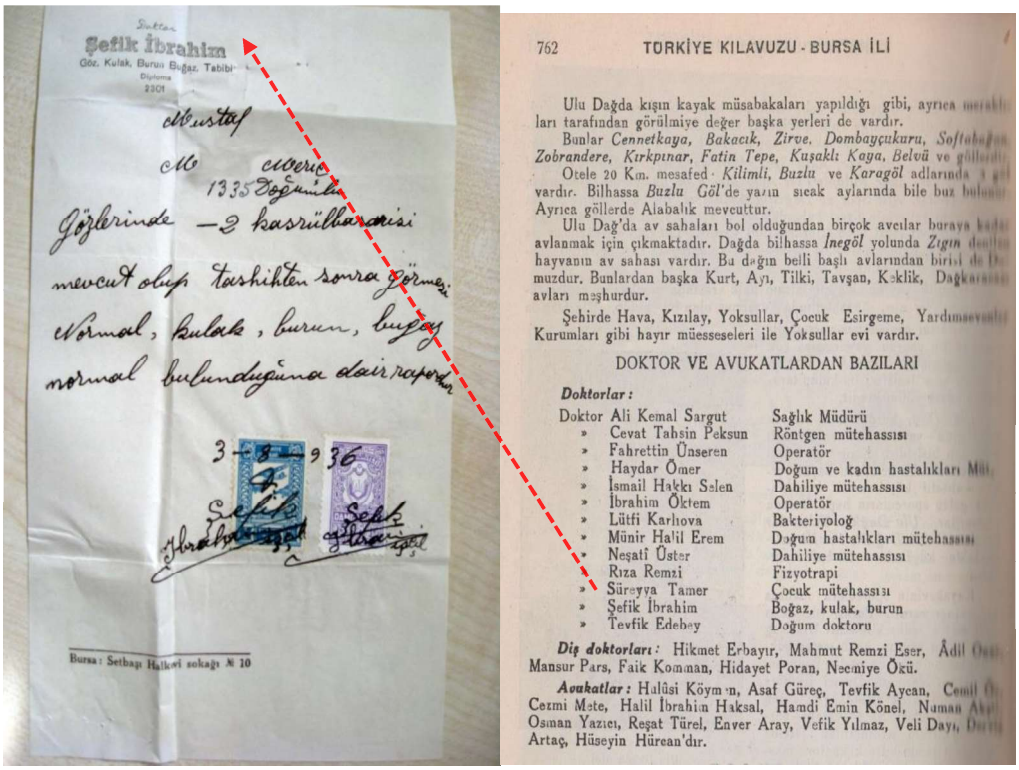
Söz konusu özel arşivde Bursa'nın sosyal yaşamının önemli bir mekânı olan "Yahudilik Çarşısı"ndan da bahsedilmektedir. 1930'lu yılların başında bugünkü ticari faaliyetlerinden farklı bir yapıya sahip olduğunu o zaman 3-4 yaşlarından olan kardeşinin babası Mustafa Tevfik ile birlikte mesai sonrasında sık sık alışveriş yapmaya çıktıklarını ifade ederek anlatmaktadır. Bu sınırlı bilgiden henüz o dönemde Bursa'nın gözde eğlence mekânlarından olan bu sokağın şu anki hüviyetini henüz tam olarak kazanmamış olduğunu çıkarmak mümkündür.

Bursa, 11 Eylül 1922'de düşman işgalinden kurtarıldığında Rum nüfusunun neredeyse tamamına yakını Bursa'yı terk etmiştir. Rum nüfusun yoğun olduğu mahallelerdeki evler de boş kalmış, "emvâl-i metrûke" olmuştur. Bu konutlara Bursa'da ciddi ekonomik sıkıntılar çeken çoğunluğu da muhacir olan sakinler yerleştirilmiştir (Yapıyor muyuz..., 1924). Mustafa Tevfik ve ailesi de geçim zorluğu çektikleri Bursa'nın gayet eski bir mahallesi olan Kiremitçi Mahallesi'nden zorunlu olarak bu mahallelere taşınanlar arasındadır. Ancak yapılan araştırmada mahalleye adını veren Pir Mehmed b. Kiremitçi Sinan Bey Camii'nin Türkiye Kültür Portalı'ndaki yapım tarihi 16. yüzyıl olarak verilmiş, vakfiye bilgisine de erişilememiştir. Hâlbuki vakfiyesine göre camiinin yapım tarihi mektep ile birlikte 1535'tir ve söz konusu vakfiyenin 5 tane de zeyli vardır. Ayrıca vakıfta bir de kütüphane yer almaktadır. Aile birbirine komşu eski mahalleden Tayakadın, Çatalfırın (Doğanbey) ve Şehabettinpaşa mahallelerinde 1940'lı yılların başına kadar ikamet etmiştir. Mahallelerin hâlâ aynı isimlerle var olması Bursa'daki mahalle ve kadim kültüre olan bağlılığı göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Resim-3 1946 Yılında Bursa İl Haritası[12]

[12] Mitat Artun, Mustafa Nihat Özön, Cevdet Alas, Reşat Özalp, Şaban Taşkın ve Hüseyin Orak, *Türkiye Kılavuzu Cilt I: Coğrafya - Tarih - Ekonomi - Ticaret - Tarım - Kültür - Sosyal ve Turistik Bakımdan*. Ankara: Hüseyin Orak, 1946, s. 813.

Şefik İbrahim
Göz, Kulak, Burun Boğaz, Tabibi
Diploma
2301

Mustafa
16 ecrein
1335 Doğumlu
Gözlerinde —2 hassülbasarisi
mevcut olup tashihten sonra görmesi
normal, kulak, burun, boğaz
normal bulunduğuna dair rapor

3-8-936

Bursa: Setbaşı Hakkı sokağı N. 10

762 TÜRKİYE KILAVUZU - BURSA İLİ

Ulu Dağda kışın kayak müsabakaları yapıldığı gibi, ayrıca meraklıları tarafından görülmiye değer başka yerleri de vardır.

Bunlar *Cennetkaya, Bakacık, Zirve, Dombayçukuru, Softabağı, Zobrandere, Kırkpınar, Fatin Tepe, Kuşaklı Kaya, Belvü* ve göllerdir.

Otele 20 Km. mesafed· *Kilimli, Buzlu* ve *Karagöl* adlarında 3 göl vardır. Bilhassa *Buzlu Göl*'de yazın sıcak aylarında bile buz bulunur. Ayrıca göllerde Alabalık mevcuttur.

Ulu Dağ'da av sahaları bol olduğundan birçok avcılar buraya kadar avlanmak için çıkmaktadır. Dağda bilhassa *İnegöl* yolunda *Zigin* denilen hayvanın av sahası vardır. Bu dağın belli başlı avlarından birisi de Domuzdur. Bunlardan başka Kurt, Ayı, Tilki, Tavşan, Keklik, Dağkazası avları meşhurdur.

Şehirde Hava, Kızılay, Yoksullar, Çocuk Esirgeme, Yardımsevenler Kurumları gibi hayır müesseseleri ile Yoksullar evi vardır.

DOKTOR VE AVUKATLARDAN BAZILARI

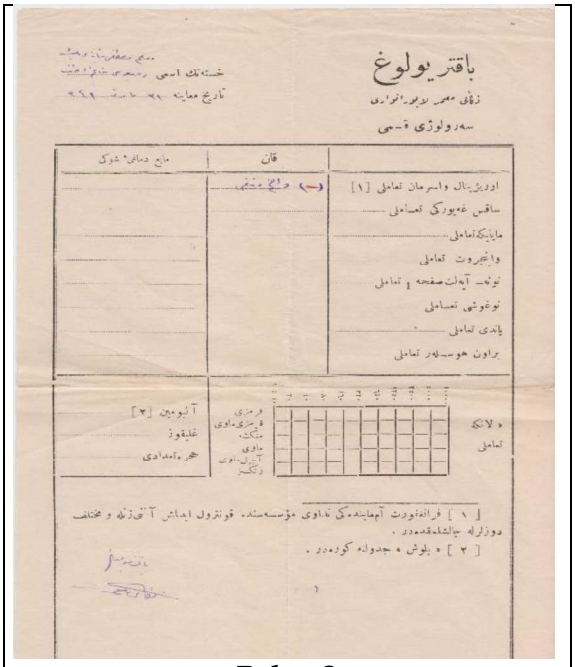
Doktorlar:

Doktor Ali Kemal Sargut	Sağlık Müdürü
» Cevat Tahsin Peksun	Röntgen mütehassısı
» Fahrettin Ünseren	Operatör
» Haydar Ömer	Doğum ve kadın hastalıkları Müt.
» İsmail Hakkı Salen	Dahiliye mütehassısı
» İbrahim Öktem	Operatör
» Lütfi Karhova	Bakteriyolog
» Münir Halil Erem	Doğum hastalıkları mütehassısı
» Neşati Üster	Dahiliye mütehassısı
» Rıza Remzi	Fizyotrapi
» Süreyya Tamer	Çocuk mütehassısı
» Şefik İbrahim	Boğaz, kulak, burun
» Tevfik Edebey	Doğum doktoru

Diş doktorları: Hikmet Erbayır, Mahmut Remzi Eser, Âdil Özü, Mansur Pars, Faik Komman, Hidayet Poran, Necmiye Ökü.

Avukatlar: Halûsi Köymen, Asaf Güreç, Tevfik Aycan, Cemil Öz, Cezmi Mete, Halil İbrahim Haksal, Hamdi Emin Könel, Naman Akyol, Osman Yazıcı, Reşat Türel, Enver Aray, Vefik Yılmaz, Veli Dayı, Artaç, Hüseyin Hürean'dır.

Resim-4/5[13]

باقتريولوغ

Belge-2
Bakteriyolog Zekai Muammer Lab.

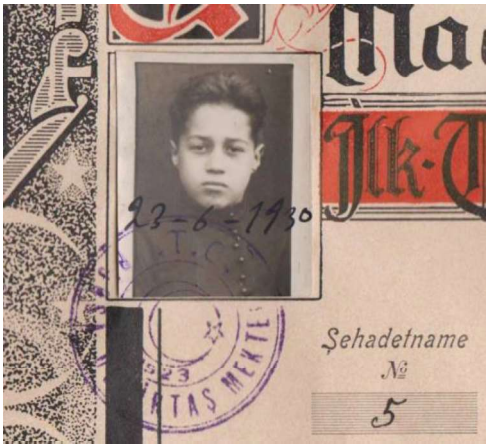
M. H. [Meriç] özel arşivinde o dönem Bursa'da bulunan meslek grupları ile ilgili de belgeler yer almaktadır. Bunlardan biri Bakteriyolog Zekai Muammer laboratuvarı seroloji kısmından alınan 21 Mart 1341 [21 Mart 1925] tarihli tahlil raporudur. Ahmet Vefik Paşa Hastanesi'nde 1923'ten beri görev yapan Zekai Muammer[14], Bursa kentinin temiz su kullanmasını da sağlayan çalışmaları yürüten ülkemizin önemli uzman tıp doktoru ve mikrobiyologlarından biri olmuştur (Belge-2). Arşivde bulunan diğer belge ise, M. H. [Meriç]in 1936'da Bursa Erkek Lisesi'nden mezun olarak kazandığı Ankara Y. Ziraat Enstitüsü'ne kaydolmak için Şefik İbrahim'den[15] aldığı sağlık

[13] Artun [ve diğerleri], a.g.e., 1946, s. 762.

[14] Zekai Muammer Tunçman (1895-1980), 1925-1980 yılları arasında özellikle kuduz üzerine yaptığı akademik çalışmalar ve uygulamalarla tanınmıştır.

[15] Şefik İbrahim İşçil (1892-1957), 1934-1943 yılları arasında yapmış olduğu araştırmalar sonucu 1948'de Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan Ali Ulvi Elöve ile beraber yazdıkları

raporunun göz ile ilgili 3 Ağustos 1936 tarihli rapordur (Resim-4 ve 5). Kayıt için alınan 10 Ağustos 1936 tarihli heyet raporu da şu anda yerinde Haşim İşcan Parkı'nın bulunduğu Ahmet Vefik Paşa Hastanesi'nden alınmıştır.

Belge-4

M. H. [Meriç], 23 Haziran 1930'da Demirtaş[paşa] İlkokulu'ndan mezun olmuştur. Tercüme-i halinde 1926'da Hocaalizade Mektebi'nden bu okula nakledildiği yazılıdır. Her ne kadar Demirtaş[paşa] İlkokulu'nun 1926'da açıldığı veya eğitime başladığı ile ilgili bilgiler çoğunluktaysa da okuldan aldığı diplomada bulunan mühürde "1923" tarihi yer almaktadır (Belge-3). M. H. Meriç'in mezun olduğu 1883'te kurulan Bursa Erkek Lisesi, hakkında fazlaca yayının yapıldığı ülkemizin sayılı ortaöğretim kurumlarındandır. Günümüze kadar çeşitli dönemlerde değişen müfredat gereği ismi ve statüsünde değişiklikler olan okul, her ne kadar okulun resmî sitesinde yer almasa da 1932-33 öğretim döneminde kısa bir süre *Bursa I. Erkek Lisesi* adıyla da eğitimini sürdürmüştür (Çetin ve Hızlı, 1999, s. 78) (Resim-7). Ancak 1929-1930 öğretim dönemi mezunları için hazırlanan ve muhtemelen 1930'da basılan "*Bursa Birinci Lise Talebe Albümü 1929-1930 Son Sınıf Hatırası*" adlı yayında, lisenin adında bu ifade kullanılmıştır (Oğuz, [1930]). Buna göre lise, 1929-1933 yılları arası bu isimle anılmış olabilir.

Resim-6-7-8

Türk Tıp Terimleri Üzerine Bir Deneme adlı çalışması tıp tarihimizde önemli bir kaynak niteliğindedir.

Arşivde eğitim tarihimize ilişkin bir diğer belge de Harf Devrimi ile ilgilidir. 1928'de Yeni Türk Harfleri'nin kabulü ile birlikte tüm yurtta olduğu gibi Bursa'da da yeni harflerle eğitime geçilmiş, bu süreçte önce eğitim verecek olan öğretmen ve eğitmenler kurslara gönderilerek bir "hizmet içi eğitim"e tabii tutulmuşlardır. Bu eğitim/kurs sonucunda il millî eğitim [maarif] müdürlükleri kurslarda başarılı olan öğretmen ve eğitmenlere "yeni harflerle tedrisata muktedirdir" sertifikası vermiştir. Mustafa Tevfik Bey'e Maarif müdürü Celal Mahir ve imtihan heyetinin [A. Tahsin(?), M. Emin ve A. Necati] onayları olan belge, 14 Ekim 1928 tarihlidir (Bursa ve Eskişehir…, 1928).

Türkiye Cumhüriyeti
Bursa Maarif Müdürlüğü

Demirtaş mektebi muallimi Mustafa Bey
yeni harflerle tedrisâta muktedirdir

14-10-1928
İmtihan Hey'eti

Muvaffaktır 10 1928

Belge-3

Arşiv belgeleri arasından Bursa'daki gündelik hayata dair ilginç bir belge daha yer almaktadır. Belge, Bursa Valiliği tarafından düzenlenen "gaz kursu" için verilen bir katılım belgesidir. Yapılan araştırmada bu kursun savaş zamanında zehirli gaz kullanımında halkın nasıl hareket etmesi gerektiği ve alınacak önlemler konularında olduğu anlaşılmıştır (Kandal, 2016, ss. 549-573). Savunma ve Sağlık Bakanlıkları ile Kızılay tarafından organize edilen bu kurslar 1936'da Sağlık ve Sosyal Yardımlaşma Bakanlığınca hazırlanan *Vilayetlerde Açılacak Hava ve Zehirli Gazlardan Korunma Kuralları Hakkında Talimat* ile tüm valiliklere duyurulmuştur. Mustafa Tevfik Bey' de 17 Ağustos 1936'da açılan 15 günlük bu zorunlu kursa katılarak 1 Eylül 1936'da dönemin valisi Şefik Refik Soyer imzalı katılım belgesini almıştır (Belge-3). Konuyla ilgili yapılan çalışmalarda kurslara kamu memurlarının katılımının istenilen düzeyde olmadığı konusunda bir fikir birliği vardır. Ancak özellikle öğretmenlerin bu konuda biraz daha bilinçli oldukları bu belgeden anlaşılabilmektedir.

Çalışmaya konu olan arşiv belgeleri arasında yukarıda bahsedilenlerin dışında Bursa eğitim tarihi ile ilgili birkaç fotoğraf daha yer almaktadır. Bunlar 1933'te çekilmiş olan Demirtaş[paşa] İlkokulu'nda okuyan dar gelirli ailelerin çocuklarını sosyal okul yardım kurulu tarafından yapılan giysi -üniforma- yardımını gösteren okul önünde çekilen fotoğraf ile 1932-1933 senesinde Bursa [Erkek] Lisesi öğretmenlerini bir arada gösteren fotoğraftır. İlk fotoğrafta 1967-68 yıllarında yıkılan Bursa'nın tanınmış eğitim kurumlarından olan Demirtaş İlkokulu'nun muhtemelen giriş kapısı önünde, okul öğretmen ve velilerince yürütülen yardım faaliyetleri ile giydirilmiş maddi durumları yetersiz olan 29 öğrenci yeni okul formalarıyla görülmektedir. Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin 2016'da fotoğrafta o dönem de fiziksel durumu pek de iyi görünmeyen okulun tekrar inşa edilmesi hakkındaki girişimi, Bursa kent tarihine ve yerel kültüre gösterilen ilgiyi kanıtlamaktadır (Resim-9 ve 10). Diğer resimde yine Bursa açısından hem

Resim-9

tarihi hem de ülkeye kazandırdığı değerler açısından önemli bir eğitim kurumu olan Bursa Lisesi'nin öğretmenleri görülmektedir. Ancak resimde ne yazık ki öğretmenlerle ilgili bir bilgiye rastlanmamaktadır. Burada arşiv belgelerinin sağladığı olanaklardan faydalanarak belgeyi ilişkili belge/belgelerle ve/veya yayınlanmış/basılmış kaynaklarla doğrulama/kanıtlama ile bir dokümanter ispat yöntemi ile öğretmenlerin bir bölümü hakkında bilgi edinilebilir. Resim-10'daki öğretmenlerin bir bölümü, daha önce yukarıda sözü edilen *Bursa Birinci Lise Talebe Albümü 1929-1930 Son Sınıf Hatırası*" adlı albümden doğrulanarak şu şekilde belirlenmiştir. **Sol-üstten 1. sıra:** Muhtar Şevket Bey-Tarih (1), Edip Bey-Coğrafya (2), Salih Şevket Bey-Fizik (4), Niyazi Bey-İngilizce (5), Nahit Cemal Bey-Felsefe (6), Nevres Bey-Fransızca (8), Tevfik Bey-Fizik (10); **2. sıra:** A. Necati Bey-Okul Müdürü/Matematik (3), Hilmi Bey-Türkçe (5); **3. sıra:** Avni Bey (?)-Fransızca (1), Mehmet Ali Bey-Matematik (2), Sami Bey-Müdür Muavini/Kimya (3), M. Mümtaz Bey-Müdür Muavini/Edebiyat (4), Ali Riza Bey-Müdür Muavini/Beden Eğitimi (5), Hüsnü Bey-Müzik (6); **4. sıra:** Osman Fevzi Bey-Tabiiyat (2), Zahit Bey-Türkçe (4), Kemal Bey-Matematik (6), Kamil Bey-Resim (7) ve Gülbahar Bey-İngilizce (9).

Resim-10

Sonuç

M. H. Meriç'in 2017'de tasnifi tamamlanan özel arşivinde bulunan arşiv malzemesi, 1915-1940 yılları arasında ailesi ve kendisinin gündelik hayatına dair kişisel bilgiler içeriyor olmasının yanı sıra Bursa şehri ile de ilgili bazı bilgileri de gün ışığına çıkartmaktadır. Özellikle eğitim ile ilgili malzeme açısından yerel/mikro tarih yazını için yeterli düzeyde belgenin yer aldığı görülmektedir. Tasnifi yapılan ancak transkripsiyonuna başlanamayan öğrencilik yıllarına ait 11 günlük, hatıra ve not defteri de dikkate alındığında bu arşiv, Bursa yerel tarihi ve gündelik hayatına ilişkin karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılabilecek içeriktedir. Arşivde bulunan fotoğraf, rapor, şecere, hüviyet, diploma, tercüme-i hal ve çeşitli efemera türünden belgeler, 1915-1940 yılları arasında I. Dünya Savaşı, Yunan işgali dönemi, Kurtuluş Savaşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları, sosyo-kültürel, sosyo-ekonomik değişim süreçleri ve II. Dünya Savaşı yıllarında aile ve sosyal yaşamın "yerel" yönünün anlaşılmasını "özel" anlamda yansıtabilmektedir. Elbette bu yansımaları görebilmek için söz konusu özel arşiv belgelerini destekleyecek diğer basılı kaynakların da kullanılması, belgelerde yer alan bilgilerin doğrulanması ya da yanlışlanmasında ayrı bir öneme sahiptir. Bu yöntem arşivin farklı materyal türleri arasındaki ilişki ile de sağlanabilir, bu da arşivin bir bütünlük içerisinde değerlendirilmesi gerektiği, tasnif sırasında belgelerin ilişkilerinin bozulmaması ve arşivin materyal türü, tarih aralığı ve içeriğine yönelik en doğru yöntemin belirlenmesi gerektiğinin önemini ortaya koymaktadır. Bu ve benzer arşivlerin kent kültürü açısından da değerlendirilmesi, yerel yönetimlerin son zamanlarda kurmaya çalıştıkları kent arşivleri için de özgün kaynaklar olabileceklerini göstermektedir. Özel arşivlerin akademik çalışmalarda kullanılabilmesi için öncelikle bu arşivlerin dağılmasının engellenmesi en önemli adım olacaktır. Ancak bu tür arşivlerin korunması ne yazık ki oldukça zordur. Özellikle arşiv sahiplerinin vefatından sonra arşivin ne yapılacağı, nasıl düzenleneceği, nasıl düzenlenmiş olduğu, maddi değeri yüksek malzemenin olup olmadığı gibi konular arşiv sahibi yakınlarınca bilinemediği/anlaşılamadığı için genellikle de bulunduğu mekânı işgal ettiği gerekçesiyle satılmakta veya elden çıkarılmaktadır. Bu da başta özel arşiv belgeleri/malzemesi olmak üzere yerel bilgi kaynaklarının belki de bir daha bir araya getirilemeyecek biçimde ayrılmasına ve kaybolmasına neden olmaktadır. Bu noktada kent arşivi kurmaya niyeti olan yerel yönetimler ve özel teşebbüslerin hemşehrileri ile daha yakından ilgilenmesi ve arşivlerini ilgili mevzuat çerçevesinde değerlendirmek için daha fazla zaman ve emek harcaması gerekecektedir. Özel arşiv belgeleri, kamu belgelerini tamamlayan belgelerdir, kamu belgelerine özlerinde olmayan "ruhu" ve "hissi" bu arşiv belgeleri katar, olayların anlaşılmasında kamu belgelerindeki "resmîyeti" bir an olsun kaldırarak söz konusu olayın daha net biçimde açıklanabilmesini, olaya daha detaycı ve gerçekçi yaklaşılmasını sağlarlar.

Çalışmada vurgulanan bir diğer nokta da kullanılan "belge"lerden bazıları herhangi bir kültür ögesi içermemektedir. Son dönemlerde sıklıkla kullanılan ve "popüler" olan kültürel miras, ne yazık ki toplumun farklı alanları ve gereksinimleri için üretilen "belge"lerin bir bölümü için geçerli değildir. O nedenle Bilgi ve Belge Yönetimi alanında sürekli kullanılan belgenin kültürel miras ögesi olması veya belgenin kültür ögesi taşıması ifadeleri belgeyi, belgenin neden üretildiğini, neyi kanıtladığını, ne amaçla kullanıldığını bilmemek veya tam olarak kavrayamamaktan kaynaklanan bir galat-ı meşhur olmuştur. Belge, sadece fiziksel özellikleri ile kültürel

miras ögesi veya taşıyıcısı olma özelliği kazanmaz. Bu bağlamda her belge kültürel miras öğesi veya taşıyıcısı değildir sonucuna erişmek de gayet doğaldır. Her belgenin bu kapsam içerisine alınması; "kültür", "kültürel miras" ve "belge" tanımlarının tam anlamıyla anlaşılamadığını ya da istenildiği gibi algılandığını gösterir ki bu da ciddi kavram ve anlam kargaşalarına neden olarak bu kavramların sadece popülaritelerinden faydalanılması anlamına gelebilir.

Kaynaklar

Artun, Mitat Mustafa, Nihat Özön, Cevdet Alas, Reşat Özalp, Şaban Taşkın ve Hüseyin Orak. (1946). *Türkiye kılavuzu cilt I: Coğrafya - tarih - ekonomi - ticaret - tarım - kültür - sosyal ve turistik bakımdan*. Ankara: Hüseyin Orak.

"Bursa ve Eskişehir maarif müdürlüklerine Celal Mahir ve Talat'ın tayinleri". BCA. 30.11.1.0, 38-9-9, (17 Mart 1928).

Çetin, Osman ve Mefail Hızlı. (1999). Bursa Mekteb-i Sultânisi (Bursa Erkek Lisesi) ve Şeref Defteri. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (8), 75-95.

İskân-ı Muhâcirîn Nizamnâmesi. 6 Cemaziyü'l-ahir 1331 (13 Mayıs 1913).

Kandal, Sena Coşğun. (2016). Zehirli Gaz Saldırılarına Karşı Halkın Bilinçlendirilmesi ve Eğitimdeki Yansıması: Gazdan Korunma Dersi (1931-1940). *Turkish History Education Journal* 5 (2), 549-573.

McCarthy, Justin. (2009). *Ölüm ve sürgün*. 7. Baskı. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmani Cilt-5*. Hazl.: Nuri Akbayar, Eski Harflerden Aktaran: Seyit Ali Kahraman. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Oğuz. (1930?). *Bursa Birinci Lise talebe albümü 1929-1930 son sınıf hatırası*. [Bursa]: [yayl.y.].

Osmanlı yer adları. (2016). Haz.: Tahir Sezen, Yay. Hazl.: Murat Şener ve Salih Dutoğlu. Ankara: Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Rumeli'den göç eden muhacirlerin askerlik ve vergi muafiyetleri. BOA. ŞD. 38/36, 1-3, [30 Mayıs 1329].

Yapıyor Muyuz Yıkıyor Muyuz?. *Arkadaş* (29 Teşrin-i sani 1924).

Yüceer, Saime. (2005). *Tanıkların anlatılarıyla Bursa tarihi (Sözlü Tarih Arşivi 1919-1938)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.